

Font Márta, Varga Beáta
Ukrajna története. – Szeged, 2006. – 249 l.

Фонт Марта, Варга Беата
Історія України. – Сегед, 2006. – 249 с.

За останні двадцять років почалося піднесення у вивченні минулого України, з'явилися чисельні узагальнюючі праці, присвячені історичному розвитку її народу. Зростає інтерес до цієї теми й зарубіжної історіографії, особливо вчених із сусідніх держав. Вони поступово відкривають історію України, старої чи новітньої, починають цікавитися нею як окремим об'єктом, а не як складовою частиною російського минулого. У видавництві Сегедського університету з'явилася перша в сучасній Угорщині «Історія України». Праця охоплює її минуле від стародавніх часів до закінчення Другої світової війни. Автори виграли відповідний міністерський конкурс, що вельми сприяло появі останньої. Дослідники вже ведуть українознавчі студентські семінари в провідних угорських університетах – Пейчському та Сегедському, що розширює інтерес до минулого України. Марта Фонт є відомим спеціалістом з історії Давньої Русі, стажувалася у Києві, а Беата Варга досліджує період української національно-виз-

вольної боротьби середини ХУІІІ ст. Тому цілком зрозуміло, що саме ця проблематика найбільш цілісно викладена в рецензованій праці.

У межах невеликої за обсягом книжки не всі сторони минулого України розкрито рівномірно. Не вистачає місця для аналізу різних історичних концепцій, підходів, показу власної позиції, хоча окремі спроби можна знайти. Зрозуміло, що нас важко здивувати цілком новими положеннями стосовно історії України. Водночас цікаво знайомитися з оцінками зарубіжних спеціалістів, котрі необтяжені усталеними стереотипами, по-своєму виділяють основні сторони її минулого, головне в них, висловлюють самостійні узагальнюючі думки.

Торкаючись стародавніх часів, автори пишуть, що у мовному і культурному відношенні східні слов'яни ніколи не становили єдності, тому недоцільно говорити про давньоруський народ (с. 9). Детально пояснюється етимологія походження назви «Русь». Слушною є думка, що більшої уваги заслуговує вивчення ролі балтських, фінських та тюркських елементів у формуванні етнічних складових Київської Русі. Угорцям варто було б підкреслити, що напередодні здобуття сучасної батьківщини їхні предки досить тривалий час проживали на землях теперішнього півдня України, тобто в межах річки Дону й Дніпра, а з 850-х рр. – між Дніпром та Східними Карпатами.

Провідне місце посідає виклад політичної історії Київської Русі. Традиційно початок її державності багато вчених пов'язують із захопленням Києва у 882 р. князем Олегом. Угорські же дослідники вважають, що його політика ще не відповідала критеріям останньої, бо нічого невідомо про створення установ, писемності, об'єднання різних культур тощо. Все це почалося лише через століття, за часів князювання Володимира Святославича (978–1015 рр.). Отже, правління Олега автори книги в жодному разі не вважають початком державної організації східних слов'ян, а лише першим кроком до їхньої більшої інтеграції (с.15).

У ході викладу матеріалу названі діяння всіх київських князів, котрі так і не одержали корону від візантійського імператора. Окремі параграфи присвячені суспільному розвитку Київської Русі, показують її економічний поступ. Поряд із цим розкрито й такі сторони, як спосіб життя, ментальність населення останньої, його писемність та освіта, право і закони, грошовий обіг, торгівля, будівництво, іконописання, музика – словом, майже всі складові тогочасної дійсності. Підкреслюючи значення «віча» в суспільно-політичному житті, дослідники наголошують на тому, що воно охоплювало не лише киян, а й усіх вільних жителів волостей (с.49). Авторі заперечують твердження відомих російських дослідників Б.Грекова, М.Тихомирова та інших про суто антифеодальний характер повстання киян у 1113 р. Досить детально аналізується процес прийняття християнства, розбудова церковного і монастирського життя, діяльність перших митрополитів. Церковна організація Київської Русі цілком була підпорядкована константинопольському патріарху. Саме в духовній та культурній сферах найбільше проявився візантійський вплив. Окремо виділено розвиток Чернігівської землі й Галицько-Волинського князівства. Поглиблений аналіз історії Київської Русі обумовлений добрим знанням джерел періоду, використанням визначальних праць українських та зарубіжних науковців. Відчутно, що професор Марта Фонт є спеціалістом з цієї епохи.

Із самого початку народження Київської Русі вона була сусідом степових народів. На погляд авторів, інтерес цієї держави до них розпочався між 920–960 рр. Зрозуміло, що угорських істориків особливо цікавлять відносини русичів із печенігами, куманами й угорцями. Це обумовлено тим, що після невдалої спроби печенігів утвердитися у 1068 р. в Карпатському басейні та нищівної поразки від Візантії у 1090–1091 рр. племена останніх перестали існувати. Їхні рештки були запрошені до Угорщини, де зайняли місце серед особистої охорони короля Іштвана ІІ. Пізніше, у 1238 р. залишки колись могутніх половців, по-угорськи «кунів», попросили притулок в Угорщині, й у наступному році король Бела ІV впустив їх до країни, де згодом вони назавжди осіли. Чернігівський князь Михайло та його син Ростислав при наближенні татаро-монголів втекли до Угорщини (1239 р.) і таким чином опинилися при дворі короля Бели ІV. Цей монарх підтримував тісні зв'язки також із Данилом Галицьким. Він одружився на доньці князя Ростислава – Анні. Після цього угорський король здійснив дві спроби, в 1245 й 1249 рр., розповсюдити свою владу на Галич, чого йому не вдалося досягнути. Сусідня Угорщина ще тривалий час висувала династичні та юридичні претензії на панування над галицькими землями. Мало хто знає, що вже у ХVІІІ ст., в період поділів Польщі, цей факт послуговував формальною підставою для «повернення» австрійській імператриці й угорській королеві Марії Терезі Галичини. Авторі нагадують про послання папи римського до Данила Галицького стосовно надання йому королівської корони. Обґрунтовано доводиться, що західна орієнтація князів Данила і Василька об'єктивно була приречена на невдачу. В той же час руські князі проігнорували інформацію про татаро-монгольську загрозу.

Наступний важливий пласт фактичного матеріалу рецензованої книги обіймає ХV–ХVІІІ ст., тобто, умовно кажучи, період козацтва. У центрі уваги авторів – політичний розвиток України, а також соціальні зміни в ту епоху. Досить детально розкрито етапи історії українсь-

кого козацтва, його відносини з Польською державою, а потім із Російською імперією. Особлива увага акцентується на причинах втрати українцями більшої частини своєї політичної й культурної еліти. А тому провідником українського суспільства, представником його інтересів покликане було стати козацтво. На сеймі Речі Посполитої 1596 р. польська шляхта однозначно кваліфікувала козаків як ворогів своєї батьківщини. Брестська унія поділила українців за релігійною ознакою.

В центрі уваги авторів – Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст. Читач може детально ознайомитися з життєвим шляхом Б.Хмельницького. Вірно зазначено, що на початок цих великих подій козаки у суспільній ієрархії займали місце, нижче від польської шляхти, оскільки не володіли жодними дворянськими привілеями (с.124). Причини повстання були багатоплановими. В 1648 р. Б.Хмельницький ще не виношував плани про повну незалежність України. Ще більша невизначеність панувала серед старшини та рядових козаків, бо після вигнання з України польської шляхти здійснилися їхні економічні вимоги. Вдалою виявилася і політика гетьмана Хмельницького. Дослідники добре знають про всі перипетії переяславських переговорів та їх наслідки для України, для якої вони означали заміну польської опіки на російську, а за це Москва обіцяла захистити українські землі від Польщі й інших ворогів (с.131). Про те, що українці не кваліфікували переяславські угоди як повну втрату державної незалежності, свідчить і дипломатичне зближення між Богданом Хмельницьким та князем Трансильванії Дьордьєм Ракоці у 1656 р., навіть укладення між ними оборонного союзу (с.142). Висновок автори роблять такий: «Прослідкувавши усю політичну кар'єру Богдана Хмельницького, можемо встановити факт, що до самої своєї смерті в 1657 році він залишався відданим Романовим, незалежно від того, що самостійно управляв Гетьманатом» (с.144). Об'єднання Росії й України мало важливе геополітичне значення, бо змінило всю попередню систему східноєвропейських союзів. Мало пишуть автори про те, що українсько-польська боротьба привела до ослаблення Польщі, поклала початок її краху у XVIII ст.

Дослідники вводять в угорську мову нову термінологію, котра запозичена з української: «Запорізьке Військо», «осавул», «помістя», «Гетьманат», «Рада», «Рада старшин», «отаман», «Запорізька Січ», «приказ». Правда, термін «Руїна» стосовно цілого періоду не застосовують. Чільне місце посідає й показ демократичних засад в організації Війська Запорізького. Знаходимо штрихи до діяльності гетьманів Івана Виговського, Івана Брюховецького, Івана Мазепи, Івана Скоропадського, Павла Полуботка та інших. У рецензованій книзі аналізуються так звана «зрада» Мазепи, причини доленосних рішень гетьмана, зазначено про дискусії й різні позиції стосовно його особистості. Увага читача привертається до положень Андрусівського перемир'я від 1667 р., де Польща та Росія практично навіпі розділили між собою Україну. Остання не дуже переймалася її захистом, як це впливало з переяславських угод 1654 р. Андрусівські положення означали поворотні зміни у великодержавних відносинах Східної Європи. Раніше Польща, Швеція і Туреччина були тими державами, котрі визначали хід подій у цьому обширному регіоні, але після поділу українських земель ніхто вже не міг ігнорувати експансивні домагання тієї країни, яка на 1667 р. заклала фундамент своєї великодержавної позиції.

Вдало розкривається процес спланованого втягнення Лівобережної України в орбіту російської асиміляційної політики, поступове звуження автономії Гетьманату аж до знищення Запорізької Січі у 1775 р. Українські автономні домагання абсолютно не збігалися з централізаторською політикою династії Романових. Тому вони заздалегідь були приречені на поразку. В книзі побіжно розглядаються економічні процеси, зокрема закріпачення українського селянства.

Зауважимо, що нічого не сказано про заселення Слобожанщини й Причорномор'я. Читач мало дізнається про приєднання до Російської імперії Правобережної України. Жодної згадки немає про минуле Закарпаття. Мабуть, автори вважають, що угорський читач і так добре обізнаний із його історією, бо воно протягом тисячоліття входило до складу земель святистефанської корони. Правда, цим грішать узагальнюючі праці не лише зарубіжних, а й українських істориків.

Пишучи про XIX ст., автори головну увагу звертають на такі сторони історії України, як заснування Харківського та Київського університетів, діяльність Михайла Максимовича і Тараса Шевченка, програму Кирило-Мефодіївського братства, революційні події 1848 р. у Галичині, культурні й національні процеси. Виділяються три етапи відродження нашого народу. В Україні особливе значення відіграла поява культурної еліти, оскільки дворянство майже повністю асимілювалося, тому практично зникло. Отже, саме інтелігенція набула тієї ваги, щоб у модерний час перебрати культурну і політичну ініціативу на себе. Представники вищих класів були переважно зрусифіковані, вважали себе приналежними до російської нації. До часу, коли економіка України мала виключно аграрний характер, більшість населення складалася з українців. Із другої половини XIX ст. серед місцевого населення зро-

сла питома вага іноземних етносів. Знаходимо матеріали про національні меншини, їх соціальний склад.

Історію України ХХ ст. викладено дуже стисло. Навіть хронологічно її доведено лише до завершення Другої світової війни. Цей період вкрай складний та суперечливий. Однак і в таких умовах автори звертають увагу читачів на деякі моменти. Так, єдиний позитив Першої світової війни для українців був у тому, що вона ослабила обидві воюючі імперії, в котрих вони проживали, а це відкривало нові політичні можливості для досягнення національної мети (с.221). Мала свої наслідки й російська окупація Галичини. До цікавого порівняння вдаються угорські дослідниці, коли пишуть, що Ризький мир 1921 р., власне, повторив ситуацію після Андрусівського перемир'я від 1667 р., коли росіяни та поляки поділили між собою Україну (с.224). Складні перипетії революційних років подано лише у загальних рисах, як і становлення й діяльність радянської влади. Стосовно голодомору 1932–1933 рр. коротко сказано про сталінську політику в Україні, причини продажу зерна, наведено оцінки цієї трагедії для її народу.

Про ґрунтовність підходу угорських істориків до викладу минулого України свідчать вміщені історичні карти від Х ст. аж до завершення формування сучасних кордонів останньої. Поданий список використаних джерел та наукової літератури на кількох іноземних мовах засвідчує ґрунтовну професійну підготовку авторів, котрі цим підсумовують і власні творчі здобутки. Протягом усієї праці відчувається виважений підхід, особиста приязнь авторів до минулого України. Безумовно, угорський читач одержав правдиву, конче потрібну книгу, яка сприятиме порозумінню між двома сусідніми народами, розширить їх взаємини.

І.О.Мандрик (Ужгород)